

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЧОРНОЛУЦЬКИЙ РУСЛАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 342+340.13

**ФЕНОМЕНОЛОГІЯ НОРМОПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В
КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Ужгород - 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі теорії та практики законотворчої діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
БАЙМУРАТОВ Михайло Олександрович,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
відділ теорії та практики законотворчої діяльності,
головний консультант.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
СЛІДЕНКО Ігор Дмитрович,
Конституційний Суд України, суддя;

доктор юридичних наук, професор
ЛЮБЧЕНКО Павло Миколайович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, кафедра
державного будівництва, професор

доктор юридичних наук, доцент
ДРОБУШ Ірина Вікторівна,
Національний університет Острозька академія,
кафедра державно-правових дисциплін,
завідувач кафедри

Захист відбудеться «__» _____ 2018 року о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д _____ в Ужгородському національному університеті за адресою: 88000, Україна, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ужгородського національного університету за адресою: 88000, Україна, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26

Автореферат розісланий «__» _____ 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах становлення демократичної правової державності все більшої уваги привертає до себе конституційне право (далі – КП) як ведуча галузь національного права України, що регулює найбільш важливі суспільні відносини, що виникають між особистістю, державою та соціумом.

Система національного права України складається з безлічі галузей, серед яких КП займає головне місце. Його концептуальна роль у становленні національної системи права полягає насамперед в тому, що саме навколо нього «обертається» і від нього залежить правове забезпечення реформ.

Специфіка та особлива значимість предмета правового регулювання КП, безсумнівно, відображається на формах існування всіх конституційно-правових норм як джерел галузі. Охарактеризувавши ці форми, можна окреслити коло конституційно-правових відносин, визначивши «граничність» регулювання КП.

Норми КП закріплюють основи юридичної організації держави, його відносин з громадянами України і негромадянами, містять найбільш загальні принципи права, що конкретизуються в принципах усіх інших галузей права і мають нормативно-регулятивне та юрисдикційне значення, а конституційно-правові відносини мають тенденцію «вмішуватися» у відносини «чужорідної» галузевої належності.

Звідси джерела КП, які визначаються як різні зовнішні форми вираження конституційно-правових норм, володіють тільки їм властивою специфікою. Норми, складові джерела КП насамперед «є результатом або безпосередньої нормотворчої діяльності державних органів, або складаються без участі держави, яка може потім їх санкціонувати» (Ю. А. Юдін). У першому випадку, що нас цікавить, конституційно-правові норми об'єктивуються в нормативно-правових актах (далі – НПА) (конституції, закони, нормативні акти органів виконавчої влади, судові рішення та ін.).

З викладеного вище випливає особлива конститууюча й інституціональна роль та значення феноменологій конституційної нормотворчості (законотворчості) та нормопроектної (законопроектної) діяльності (далі – НПД, ЗПД) в КП як її першої і найважливішої стадії, на якій розробляються і моделюються конституційні норми та проекти конституційно-правових актів, що обумовлює та об'єктивує актуальність зазначеної проблематики для становлення якісної та ефективної конституційної нормотворчості.

У дослідженні акцентовано увагу на вузловій проблематиці НПД в КП України – розглянуто філософсько-теоретичні та методологічні підходи до її визначення та розуміння, проаналізовано актуальні питання її становлення, розвитку й вдосконалення, досліджено феномен законотворення як складної феноменологічної та якісної характеристики ЗПД у сфері КП України, а також роль і значення НПД глави держави, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (далі – ОМСВ) в КП України.

Дослідження проблемних питань правового регулювання НПД в КП на сучасному етапі суспільного розвитку проводили вітчизняні та зарубіжні фахівці у галузі адміністративного та КП, теорії держави та права, серед яких варто відмітити

праці В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Г. В. Атаманчука, М. В. Баглая, М. О. Баймуратова, О. М. Бандурки, Д. М. Бахраха, Д. М. Белова, Ю. П. Битяка, С. Н. Братуся, М. М. Бурбики, Ю. О. Волошина, Л. К. Воронової, В. М. Гаращука, В. К. Гіжевського, Є. А. Гетьмана, І. П. Голосніченка, І. С. Гриценка, С. М. Гусарова, Т. О. Дідича, Є. В. Додіна, М. Дюверже, В. В. Зуй, Р. А. Калюжного, Девіда П. Каррі, С. В. Ківалова, В. М. Косовича, Л. Т. Кривенко, В. В. Копейчикова, В. О. Котюка, М. А. Крутоголова, Є. В. Курінного, В. М. Марчука, О. М. Музичука, В. Я. Настюка, Л. В. Ніколасвої, Н. Р. Нижник, В. І. Олефіра, Л. А. Окунькова, М. П. Орзіх, Ю. М. Перерви, О. В. Петришина, В. П. Петкова, В. М. Поповича, Н. Ю. Пришви, П. М. Рабіновича, Н. О. Сахарова, С. Г. Серьогіної, О. Ф. Скакун, О. В. Совгирі, С. Г. Стеценка, В. П. Чабана, В. О. Шамрая, В. М. Шаповала, О. О. Шевченка, Ю. С. Шемшученка, І. М. Шопіної, І. Д. Шутака, О. І. Ющика та ін. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, опублікованих останніми роками, необхідність вирішення проблем організаційно-правового супроводження і забезпечення НПД, у тім числі й її правового регулювання в КП як ведучої та профілюючої галузі національного права України, з одного боку, та відсутність комплексних наукових досліджень з цієї проблематики, з іншого, зумовлюють актуальність та важливість наукового дослідження із зазначеного питання в умовах проведення конституційної, судової, адміністративної, муніципальної реформ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках тем наукових досліджень Інституту законодавства Верховної Ради України: “Стратегія розвитку законодавства України” (державний реєстраційний № 0103U007975) і “Конституціоналізм у державо- та правотворенні України: стан, проблеми та перспективи” (державний реєстраційний № 0111U002227).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці доктринально-теоретичних та праксеологічних питань НПД в КП України, включаючи історичні, наукові, нормативні, технологічні та практичні питання її конституційно-правового і нормативного супроводження та забезпечення, комплексне дослідження важливих інституційних аспектів НПД на рівні ЗПД, НПД глави держави, органів виконавчої влади та ОМСВ, виявлення проблем забезпечення її концептуальності, уніфікаційно-кодифікаційної забезпеченості, дієвості, ефективності і результативності в КП України та розробка пропозицій щодо їх вирішення.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність формування і послідовного вирішення таких завдань:

- з'ясувати філософсько-теоретичні підходи до визначення феноменології та дефінітивної характеристики НПД в КП України;
- розкрити сутність і визначити змістовні характеристики НПД як простору формування і прояву кодів і символів політико-правового змісту, конституюючої форми та виду соціального проектування, юридичної категорії, виявити основні ідентифікаційні ознаки, властиві такій діяльності як феномену в КП України;
- дослідити феноменологію НПД в КП України у світлі основоположних підходів методологічної науки та запропонувати юридичну технологію дослідження

такої діяльності (онтологічні засади, термінологічні засади, структурно-процесуальний підхід);

- охарактеризувати розвиток НПД в КП України, виділивши основні її періоди та етапи, проаналізувати їх під кутом зору мети, конкретних завдань, ролі основних суб'єктів такої профільної діяльності;

- розкрити зміст проблематики НПД в КП України;

- дати загальну характеристику плануванню НПД в КП України;

- визначити роль і значення експертизи в НПД в КП України;

- дослідити досвід Канади в нормопроєктуванні та його роль і значення для становлення НПД в Україні;

- розкрити значення Правил нормопроєктування Робера К. Бержерона для становлення, розвитку та вдосконалення національної системи НП в Україні;

- визначити законотворення як якісну характеристику ЗПД у сфері КП України;

- дослідити історико-правові аспекти конституційних засад законодавчого процесу в сучасній Україні та процеси формування національної правової системи України у 1990–1993 рр., як конституюючий фактор формування ЗПД у рамках законодавчої функції незалежної держави;

- проаналізувати онтогносеологічні та теоретичні підвалини законопроектування як початкової стадії законотворчого процесу в Україні;

- розкрити роль і значення юридичної техніки та принципів юридичної (законодавчої) техніки в ЗПД;

- дослідити теоретичні проблеми підвищення якості законодавчих актів у нормотворчій (нормопроєктній) діяльності;

- визначити роль Президента України як суб'єкта НПД в КП України та особливості такої діяльності;

- розкрити методологічні засади НПД органів виконавчої влади;

- дослідити особливості діяльності органів виконавчої влади України як суб'єктів НПД в контексті її основоположних засад;

- розкрити особливості НПД ОМСВ в КП України;

- визначити основні проблеми організаційного, організаційно-правового забезпечення ефективності НПД в КП України та запропонувати шляхи їх вирішення;

- обґрунтувати пропозиції щодо удосконалення Конституції України і чинного конституційного законодавства у зв'язку з необхідністю підвищення якості та ефективності НПД в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають унаслідок здійснення НПД органами публічної влади в Україні.

Предметом дослідження є НПД як феномен сучасного КП в Україні.

Методи дослідження. Методологія дослідження обумовлюється загальною специфікою предмета – НПД в КП України – та головним чином об'єкта такої діяльності – Конституції, законів та інших НПА, що приймаються органами публічної влади в Україні.

Вирішальне значення для методології дослідження НПД в КП України має загальний діалектичний підхід. Він сприяє розкриттю природи НПД як складного соціального і нормативно-технологічного явища в його динаміці та у зв'язку з політичною і правовою реформами в державі.

З позицій історичного методу проведено характеристику основних періодів та етапів НПД/ЗПД та її впливу на форму держави, розвиток правової системи та системи національного конституційного законодавства (підрозділи 4.1, 4.2).

Серед загальнонаукових методів використовують такі як системний, структурний, функціональний, порівняльний методи. Застосування системного методу дослідження НПД зумовлено системним характером феномену нормотворчості та конституційного права (підрозділи 1.1; 1.2; 1.3; 1.4; Розділи II, III). Функціональний метод дає змогу пізнати властивості і принципові риси власне НПД, дослідити характер і напрями її впливу щодо держави і суспільства, правової системи; визначити роль основних суб'єктів НПД (підрозділи 1.2; 1.3; 1.4; 2.1; Розділи IV, V, VI, VII). Порівняльний метод застосовують у процесі вивчення зарубіжного досвіду НПД та складання правил НП (підрозділи 3.3.; 3.4).

Діяльнісний метод використано для пізнання діяльності і взаємодії суспільних інститутів та органів державної влади на різних етапах НПД, взаємодії структурних складових Верховної Ради України; Президента України, Уряду України в контексті організації НПД у процесі конституційної та ординарної правотворчості (підрозділи 1.2; 3.1; 4.3; 5.1; 5.2; 6.1; 6.2).

Ураховуючи особливість об'єкта дослідження – НПД в КП України, її цінність та важливість для розвитку суспільства і держави, а також складність і багатоаспектність самого процесу реформування, дослідження феномену НПД потребує застосування комплексної методології та поєднання діалектичного, аксіологічного і діяльнісного підходів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні нових теоретико-методологічних підходів щодо з'ясування та вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у зв'язку зі здійсненням НПД в КП України. Конкретними результатами запропонованого дослідження, що містять наукову новизну, варто визнати такі:

Уперше:

- визначено архіважливу, первинну, конститууючу роль НПД та її стратегічне значення для становлення, розвитку та вдосконалення КП і конституційного законодавства як єдиної профільної галузі національного права і законодавства, положення яких мають свій подальший розвиток, конкретизацію та деталізацію в інших галузях національного права і законодавства, створюючи систему права держави;

- обґрунтовано, що в соціальному плані НПД є видовою частиною соціального проектування й об'єктивно зумовлена необхідністю урахування і вирішення інтересів та потреб розвитку суспільства через можливості та перспективи, що є заданими в рамках Основного Закону держави та в межах компетенційних повноважень органів публічної влади;

- визначено методологічні, онтологічні, гносеологічні, аксіологічні, телеологічні, праксеологічні, технологічні, нормативні засади НПД в КП України як основні філософсько-методологічні та технологічно-нормативні підходи щодо розробки проектів НПА на рівні законопроектування, НП глави держави, органів виконавчої влади та ОМСВ, причому в контексті як єдиного загального процесу, так й з урахуванням особливостей кожної з досліджуваних форм профільної діяльності;

- запропоновано авторську дефініцію НПД/ЗПД, що має системну, комплексну і профільну її характеристики як специфічної, телеологічно обґрунтованої, передпарламентської (допарламентської), інтелектуальної діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами з застосуванням методів та способів формальної логіки (інтелектуальний критерій) і юридичної техніки (технологічний критерій) з метою розробки проектів нормативно-правових (законодавчих) актів, що повинні регламентувати та регулювати соціально важливі суспільні відносини. Вона є важливою соціальною діяльністю, яка спрямована на трансформацію суспільства та його функціонування в умовах демократичної правової державності;

- запропоновано авторське визначення законопроектування як інтелектуальної, телеологічно і технологічно вивіреної, управлінсько спрямованої, специфічної діяльності, що здійснюється в рамках законотворчого процесу належними та компетентними суб'єктами та спрямована на розробку якісних та ефективних проектів законодавчих актів;

- визначено модальність НПД в КП України, що теоретичне та праксеологічно втілюється у формування відповідної управлінсько-нормативної парадигми, яка ґрунтується та спирається на відповідний управлінсько-процесуальний ланцюжок, що може бути виражений так: а) об'єктивація НПД; б) її актуалізація; в) конституціоналізація (нормативізація); г) легалізація; д) процесуалізація; е) конституційно-правове забезпечення. Кожний з елементів цього ланцюжка має своє обґрунтування, більше того, він володіє відповідною онтологічною, гносеологічною та аксіологічною складовими, що можливо визначити та зафіксувати;

удосконалено:

- положення про те, що КП держави є основоположною та профілюючою галуззю національної правової системи і національного права – звідси стадія НП (законопроектування) в КП має особливе та стратегічне значення для інституціоналізації та розвитку не тільки конституційного, а й усього національного законодавства;

- теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності та змісту НПД в КП, її місце в системному та технологічно обґрунтованому процесі нормотворчості, її структурної організації та побудови її процесуалізації, в основі інституціоналізації, конституювання, легалізації та перспективного розвитку якої повинна віддзеркалюватися детермінованість цієї профільної діяльності системою інтересів держави, соціуму та людини;

- модель комунікативної взаємодії між різними суб'єктами та органами публічної влади в частині реалізації НПД/ЗПД на основі її розуміння як важливого переднормативного елемента публічного управління, динамічного фактору розвитку держави та її інституцій, важливої процесуальної умови розвитку місцевого

самоврядування на засадах демократизації, децентралізації та субсидіарності, що, спираючись на зарубіжний досвід, передбачає розширення компетенційних повноважень суб'єктів публічної влади, а звідси й їх можливостей у сфері НПД, спрямованих на її належне технологічне та нормативно-процесуальне супроводження і забезпечення;

- доктринальні положення щодо визначення дефінітивної, онтологічної, аксіологічної, суб'єктно-об'єктної, комунікативної, процесуальної, нормативної та інших характеристик НПД/ЗПД в КП як системи взаємопов'язаних та взаємообумовлених політико-правових, соціальних, демографічних, територіальних, організаційних, кадрових, матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для вирішення найважливіших питань розвитку держави, соціуму і людини;

дійшли подальшого розвитку:

- періодизація НПД/ЗПД в умовах формування національного законодавчого масиву незалежної держави в Україні, визначення особливостей і закономірностей такої діяльності;

- концептуальні підходи щодо співвідношення категорії «нормопроектна діяльність» з такими категоріями, як «інтереси», «цілі», «завдання», «компетенція», «компетенційні повноваження» суб'єктів КП, а також з такими технологічними категоріями, як «процес», «процесуалізація», «етапно-стадійна характеристика»;

- система наукових поглядів щодо головної ролі НПД у становленні та розвитку національного КП і конституційного законодавства, а також усієї правової системи держави;

- положення про те, що функціональне призначення НПД в КП полягає не лише у формуванні відповідного масиву проектів НПА держави, а насамперед у системній діяльності щодо: запуску демократичних механізмів урахування інтересів широких верств населення й суспільної думки з метою розвитку інституцій громадянського суспільства; використання наукових надбань фахівців у різних сферах знання з метою формування переліку актуальних питань, що потребують нормативно-правового регулювання; процесуалізації профільної діяльності з метою її передбачуваності, професійності та ефективності;

- висновок про те, що аксіологічний потенціал запозичення іноземного досвіду у сфері НПД є багатоплановим, різнорівневим, він має суто внутрішні переваги, а також володіє міжнародними та глобальними характеристиками;

- пропозиції щодо необхідності удосконалення законодавства у частині закріплення матеріально-процесуальних засад НПД в КП держави.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації висновки, положення і пропозиції можуть бути використані: у *правотворчій діяльності* – для теоретико-методологічного обґрунтування НПД органів публічної влади в Україні, для формування її нової законодавчої бази, нормативно-правового супроводження та забезпечення, розробки процесуального конституційного законодавства тощо; у *науково-дослідних цілях* – для подальшого опрацювання проблематики НПД в КП України з метою забезпечення якісних показників конституційної реформи і конституційного процесу, а також для розвитку відповідних наукових досліджень у галузі КП, муніципального права; у *навчальному*

процесі – для підготовки відповідних розділів навчальних видань із КП України, КП зарубіжних країн, муніципального права України.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертації обговорювалися на засіданнях відділу теорії та практики законотворчої діяльності Інституту законодавства Верховної Ради України. Про теоретичні висновки та основні положення дисертації доповідали на науково-практичних конференціях та читаннях з опублікуванням відповідних докладів та тез: Всеукраїнських науково-практичних читаннях «Теорія та практика державного правового будівництва України: сучасний період» (Львів, квітень 2011); «Розвиток вітчизняного законодавства в умовах новітніх інтеграційних процесів» (Львів, грудень 2011); Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів» (Одеса, квітень 2011); «Актуальні питання сучасної науки» (Харків, червень 2011); «Майбутнє правової системи України очима науковців» (Одеса, 23 грудня 2011); «Напрямки вдосконалення правового регулювання суспільних відносин» (Київ, грудень 2011); «Нове міжнародне та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (Київ, лютий 2012); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалізації та перспективи» (Київ, квітень 2013); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (Львів, серпень 2014); «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів» (Братислава, листопад 2015); «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (Херсон, червень 2016) та ін.

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в індивідуальній монографії, 25 статтях у наукових фахових виданнях з юридичних наук, у тім числі 15 – у виданнях, включених до міжнародних науково-метричних баз та у наукових виданнях іноземних держав, тезах доповідей, повідомлень на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, семи розділів, які об'єднують двадцять два підрозділи, висновків, списку використаних джерел (672 найменування), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 499 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми, визначено наукову проблему, розкрито її зв'язок з науковими програмами і планами, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет і методи, окреслено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо апробації результатів дослідження і кількості публікацій.

Розділ І. «Філософсько-теоретичні підходи до визначення феноменології нормопроєктної діяльності в конституційному праві України» складається з чотирьох підрозділів, у яких послідовно розкриваються теоретико-методологічні засади дослідження. У підрозділі 1.1. *«Нормопроєктна діяльність як соціальний простір виникнення, формування і прояву політико-правових кодів і символів»*

досліджено філософську природу НПД, що проявляється через соціальний простір у вигляді динаміки (виникнення, формування і прояву) політико-правових кодів і символів.

Наголошено, що НПД є творчим осмисленням людського «буття» та визначенням і формулюванням шляхом інтелектуального пошуку відповідних вимог, правил, настанов щодо регулювання суспільних відносин, що мають суттєве значення для стабільного існування та функціонування державно організованого соціуму. Тому НПД визначається як творче та штучне (інтелектуальний критерій), цілеспрямоване (телеологічний критерій), здійснюване за допомогою власних зусиль (індивідуальний критерій) перетворення (трансформаційний критерій), що забезпечує розвиток як сукупність необоротних, спрямованих та закономірних змін матеріальних та ідеальних об'єктів у часі, що сприймається як лінійний (критерій розвитку).

У підрозділі 1.2. *«Нормопроекування як видова, конституююча та легалізуюча форма соціального проектування»* досліджено роль НПД у контексті феноменології соціального проектування як форми випереджального відображення соціальної дійсності, що містить пропозиції щодо заданої розробки на практиці.

Дисертант зазначає, що в юридичній діяльності проблеми, пов'язані з соціальним проектуванням, практично не досліджувались. Тому питання щодо визначення НП як виду та форми соціального проектування є практично новими та новаторськими.

Отже НП є складною системною соціальною діяльністю щодо створення відповідних «правил гри», завдяки яким відбувається існування, функціонування та стабілізація публічно-владних інститутів та реалізація їх компетенційних повноважень з метою досягнення телеології соціального, насамперед державного, управління. НП: а) відбувається безпосередньо в межах соціуму, що функціонує на теренах відповідної держави; б) здійснюється в інтересах самого соціуму з метою соціального управління; в) реалізується на виконання інтересів (індивідуальних, групових, колективних; релігійних, національних, статевих, вікових тощо) членів соціуму; г) торкається об'єктів, що мають суттєве соціальне значення; д) створює відповідні комунікаційні зв'язки системного характеру між членами соціуму тощо. Загальним висновком таких названих критеріїв є те, що воно є одним з найважливіших видів соціального проектування та його конституюючою формою.

У підрозділі 1.3. *«Онтологія нормопроектної діяльності через призму гносеологічних та аксіологічних підходів»* проаналізовано складні теоретичні питання сутнісної характеристики НПД у контексті визначення її пізнавальних і ціннісних характеристик.

Онтологію НПД у контексті наявності в ній нормопроектного компонента, треба розуміти так, щоб йшлося, насамперед, про розробку проектів відповідних правових норм у вигляді відповідних загальних правил поведінки з метою регулювання суспільних відносин, що мають важливе соціальне значення. Таку діяльність проводить держава в особі уповноважених нею органів та забезпечує виконання легалізованих нею норм (правил поведінки) державним примусом.

Акцентуючи увагу на становленні аксіологічного виміру НПД, дисертант виокремлює особливе значення та надає двояке визначення саме гуманітарного проектування, до якого належить НПД, розуміючи під ним: а) штучне (інтелектуальний критерій), цілеспрямоване (телеологічний критерій), здійснюване за допомогою власних зусиль (індивідуальний критерій) перетворення (трансформаційний критерій), що забезпечує розвиток як сукупність необоротних, спрямованих та закономірних змін матеріальних та ідеальних об'єктів у часі, що сприймається як лінійне (критерій розвитку); б) форму (разом з програмуванням) реалізації проблемної організації мислення і діяльності (логіко-формальний критерій). Причому гуманітарні проекти, у яких відповідальність за реалізацію своїх ідей повинні нести автори-розробники (критерій відповідальності), в принципі перевіряються не на їх істинність, а на їх реалізованість (критерій реалізованості).

У підрозділі 1.4. *«Формування феномену нормопроєктної діяльності в контексті соціології права»* досліджено процеси формування НПД на прикладі ЗПД та її зв'язків з соціологією права на основі соціального детермінізму.

Уважаючи, що методологічним засадам соціології права повністю є співзвучними онтологічні та процедурно-процесуальні засади НПД, особливо ЗПД, що є віддзеркаленням інтересів соціуму та держави в конституційно-правових та законодавчих процесах розбудови державності та громадянського суспільства, автор зазначає, що така діяльність з розробки проєктів нормативно-правових (законодавчих) актів володіє високим рівнем процесуалізації, а також стереотипізації і парадигмальності, вона повинна відповідати певним принципам і методологічним настановам. Особливу увагу він звертає на те, що дослідження НПД/ЗПД в КП має з точки зору соціології права парадигмальний характер, керуючись екзистенційною роллю останньої в розробці «нормативної якості» державотворчих процесів, що детермінують належне та стабільне існування та функціонування феномену демократичної правової державності.

Розділ II. «Феноменологія нормопроєктної діяльності в конституційному праві України в світлі основоположних підходів методологічної науки» містить три підрозділи, присвячені дослідженню методологічного значення НПД в КП держави. *Підрозділ 2.1. «Сутнісне значення нормопроєктування в конституційному праві держави (онтологічний підхід)»* містить обґрунтування й аналіз актуалізації НПД саме в КП.

З'ясовано, що таке положення обумовлено особливою важливістю та установчим характером тих соціальних відносин, що регулюються нормами КП. Витоки законодавчої діяльності та, насамперед, НПД/ЗПД в КП, пов'язані з «нагальною потребою в запровадженні правил організації» (Ф. А. Хайек). Тобто у цьому складному та багатовимірному процесі превалюючу та домінуючу роль відіграє управлінська константа, управлінська складова, управлінська парадигма, що дає можливість відповідно планувати стратегічний розвиток соціуму та держави шляхом їх нормативізації, використовуючи процесуально-процедурні та інші технологічні інструменти, що ґрунтуються на юридичній техніці та у широкому розумінні проявляються зовні у соціальному проектуванні.

Постановка мети в праві, визначення його стратегічних та тактичних, колективних, групових, індивідуальних телеологічних домінант має безпосереднє відношення до організації та здійснення НПД саме в контексті виділення, визначення та розробки основних соціально-параметральних індикаторів, що повинні бути нормованими з метою відображення, фіксації, рефлексії, формалізації, легалізації та реалізації і наступної легітимації відповідних соціальних інтересів (групових та індивідуальних, національних, релігійних, статевих, політичних, економічних тощо), а також основних засад і настанов нормативно-правової регламентації та регулювання в конституційному праві.

Підрозділ 2.2. «Конституційна термінологія в нормопроектній діяльності (термінологічний підхід)» містить дослідження ролі і значення застосування термінології конституційного права в НПД.

Автор зазначає, що використання термінології в НПД є дуже важливим процесом, що має онтологічне, гносеологічне (епістемологічне) та аксіологічне значення для розробки проекту НПА. Онтологічне значення проекту, насамперед, проявляється в тому, що він містить спроби регламентування та регулювання загальних принципів визначення і значення буття у всій різноманітності його проявів. Гносеологічне значення проекту НПА проявляється в тому, що завдяки ньому можливо пізнати відповідні сфери соціального життя, що виникають та функціонують у державно організованому соціумі. Аксіологія проекту НПА виникає як ціннісна оцінка правил поведінки, що сформульовані в ньому, їх ціннісне значення для соціуму, його членів та держави.

Особливого значення використання та застосування термінів в НПД набуває в КП держави, що є єдиною профілюючою (М. П. Орзіх) та інтегруючою (Ю. О. Волошин) галуззю національного права і національної системи законодавства. Особливо підвищується значення конституційного знання та ускладнюється суспільно-правовий статус КП у зв'язку з тенденціями його політологізації, соціалізації, економізації, психологізації, муніципалізації, інтернаціоналізації, впливу на нього сучасних досягнень інформатики, комп'ютеризації законодавчої діяльності, дослідницької роботи та навчання, біологізації та екологізації конституційно-правової проблематики у підвищенні теоретичного та практичного інтересу до законодавчої техніки та технології конституційного будівництва.

У підрозділі 2.3. «Стадійна характеристика нормопроектної діяльності в конституційному праві (структурно-процесуальний підхід)» досліджено доктринальні та процесуальні підходи до становлення структурно-процесуального підходу розуміння НПД.

З урахуванням особливого значення функціонально-статутарного, технологічно-нормативного, формально-процесуального феномену НПД/ЗПД для врегулювання кола соціально значимих відносин у державно організованому соціумі впливає особливе значення як самого зазначеного феномену, так і його стадійної характеристики.

Автор стверджує, що стадійність допарламентського етапу впливає з загальної моделі законотворення, яку розроблено за результатами ґрунтовних досліджень у Відділі теорії та практики законотворчої діяльності Інституту

законодавства Верховної Ради України. Відповідно до неї допарламентський етап законотворення складається зі стадій планування, підготовки тексту проекту закону (законопроектування) та експертизи законопроектів, згідно з якою законопідготовча діяльність як допарламентський етап законотворення – це комплексне явище, що складається з творчої, нормативно врегульованої та спланованої діяльності уповноважених суб'єктів з розробки текстів законопроектів і проведення комплексної експертної оцінки законопроекту. Звідси автор робить декілька висновків, що мають методологічне та прогностичне значення: а) в рамках моделі законотворення варто виокремлювати допарламентський етап; б) допарламентський етап законотворення потрібно вважати законопідготовчою діяльністю; в) допарламентський етап законотворення і законопідготовча діяльність складаються зі стадій: планування, підготовки тексту проекту закону (законопроектування) та експертизи законопроектів; г) системний аналіз законопідготовчої діяльності дає змогу вважати її ЗПД у широкому розумінні, а стадію законопідготовчої діяльності – тобто саму підготовку тексту проекту закону (законопроектування) – вважати ЗПД у вузькому розумінні.

Розділ III. «Проблематика нормпроектної діяльності в конституційному праві України» складається з чотирьох підрозділів, що присвячені дослідженню питань планування, здійсненню експертизи на рівні НПД, а також вивченню зарубіжного досвіду НПД з метою вдосконалення національної системи НПД. У підрозділі 3.1. *«Питання планування нормпроектної діяльності в конституційному праві України»* досліджено роль і значення планування як етапу НПД.

Автор зазначає, що особливого загострення та об'єктивації проблематика планування НПД набуває за зростання темпів законотворчості, коли автоматично та суттєво унаслідок виникнення суверенного національного Парламенту збільшується кількість законопроектів, які подаються на розгляд вищого законодавчого органу держави; у цьому процесі актуалізується усунення таких недоліків законотворчого процесу, як безсистемність, хаотичність, неналежний рівень наукового та експертного забезпечення процесу, недостатня спрямованість на вирішення пріоритетних довгострокових завдань держави і суспільства, тобто саме те, що шляхом планування, тобто шляхом послідовної ЗПД, може і повинно бути усуненим. Воно покликане протистояти «перевантаженню» законодавчого процесу «неналежними» законопроектами, тобто такими, що: а) мають вузький предмет правового регулювання; б) мають незначне соціальне значення і навантаження; в) захищають корпоративні інтереси; г) мають високий колізійний потенціал – належне планування покликане систематизувати законодавчий процес, підвищити його ефективність, зосередити увагу на найбільш значимих та пріоритетних законопроектах; покликане підвищити якість підготовки проектів НПА, які видаються суб'єктами КП, що об'єктивно сприятиме підвищенню ефективності нормативно-правової регламентації та регулювання суспільних процесів.

У підрозділі 3.2. *«Експертиза в нормпроектній діяльності в конституційному праві України»* досліджено актуальні питання реалізації експертної діяльності проектів НПА як етапу НПД в конституційному праві.

Проводячи системний аналіз і тлумачення завдань експертизи, автор робить висновки не тільки про її важливість у процесі НПД (ЗПД), а й про її відносно самостійний творчий характер, що дає змогу говорити про експертизу в нормотворенні як про самостійну стадію цього процесу нарівні з іншими стадіями – формуванням ідеї акта (закону), прогнозуванням, плануванням, розробкою проекту (законопроекту).

Акцентуючи увагу на питанні щодо того, на якому етапі НПД застосовується експертиза проектів НПА, дисертант дає на нього відповідь шляхом аналізу доктринальних позицій щодо наведених етапів, стверджуючи, що: а) немає єдиної доктринальної позиції стосовно того, на якому етапі НПД потрібно проводити таку експертизу; б) більшість представників доктрини єдині в тому, що експертиза в НПД відбувається на етапі попереднього розгляду та деталізації проекту НПА (Т. О. Дідич), який деякі представники доктрини називають апробацією або рецензуванням (у вузькому розумінні) законопроекту (А. М. Рішелюк) чи взагалі законопідготовчою діяльністю (О. В. Багачова); в) у ЗПД експертизу виокремлюють в окремий етап як організаційно-технічні дії з підготовки та прийняття (видання) НПА, що входять до загальної процедури (Ю. Р. Мірошніченко); г) разом з тим, учених об'єднує те, що вони в усіх випадках посилаються як на конституюючу основу на окремі, порівняно самостійні частини нормотворчого процесу (дії, етапи, стадії, процедури), тобто визнають наявність нетрадиційного юридичного процесу в НПД; д) вирішення таких протиріч можна подолати внаслідок широкого або вузького розуміння терміна «нормотворчість», де об'єднуючим фактором може бути видова характеристика правотворчості, оскільки вона не є одноманітною діяльністю, а поділяється на законотворчість, нормотворчість, судово-адміністративну нормотворчість тощо, тож варто розрізняти особливості організації і порядку кожного виду правотворчості, зокрема й особливості її стадійності, в тім числі й необхідність (альтернативність) наявності такої стадії як експертиза проекту НПА; е) звідси, у підсумку, можна зробити висновок, що експертиза проекту НПА – обов'язкова стадія процесу нормотворчості, в тім числі й НПД.

Підрозділ 3.3. «Досвід нормопроектної діяльності Канади та його роль і значення для України» присвячено дослідженню позитивного досвіду НПД в Канаді, що можливо запозичити та втілити в українську правову реальність.

Дисертант обґрунтовує необхідність сприйняття іноземного досвіду в сфері НПД тим, що в вітчизняній юридичній літературі проблематика процедури розробки проектів НПА є недостатньо дослідженою.

Зазначимо, що вибір Канади для запозичення її досвіду у сфері НПД обґрунтовується тим, що: а) розробка законопроекту в Канаді – це трансформація урядової політики в законодавчу форму і надання їй правового змісту докладними інструкціями замовника (відповідного міністра) та правилами юридичної техніки, тобто маємо повну трансформацію телеологічних домінант філософії НПД/ЗПД; б) діяльність з розробки проектів законодавчих актів здійснюється професійним корпусом фахівців-легістів (їх близько 100 чоловік), що працюють або в Мініюсті Канади, або в комітетах її двопалатного Парламенту; в) розробка законопроектів здійснюється на двох офіційних мовах – англійській та французькій, що дає змогу

виявляти лінгвістичні помилки на ранній стадії ЗПД; г) створення законопроекту є не рутинним процесом, а мистецтвом; д) керуючись позицією суттєвого значення створення законопроекту, канадські легісти для його створення виробили перелік обов'язкових стратегічних питань, що дають змогу відповісти на соціальний запит щодо створення конкретного закону, що дає можливість вибудувати чіткі координати формально-джерельної оптимальності, соціальної доцільності та обґрунтованої законності проекту.

Підрозділ 3.4. «Правила нормопроєктування Робера К. Бержерона та їх методологічна роль у вдосконаленні національної системи НП в Україні» присвячено аналізу зазначених правил НПД та висвітленню їх ролі та значення в становленні та вдосконаленні методологічної бази національної НПД.

Автор наголошує, що рецепція національного досвіду НПД інших держав і світового досвіду НПД та їх творче застосування в національній нормотворчості України загалом та в НПД зокрема будуть суттєво впливати на підвищення якості такої діяльності, а в підсумку й ефективності національної системи законодавства.

Розглядаючи методологічні особливості Правил НПД, автор виокремлює низку факторів – діалектичного зв'язку змісту і форми вираження; темпоральний; фактор особливої важливості НПД; професіоналізації; негативізації НПД; прямого чи опосередкованого зв'язку НПД з Конституцією держави через наступництво законодавства; деабсолютизації; телеологічний фактор; динамізму у поєднанні з онтостатичним фактором; моделювання; структурний; перспективний; фактор профілюючого використання; інтелектуального навантаження; професійної узгодженості; фактор – та робить висновки, що ці Правила суттєво вплинули на національну нормопроєктну технологію в Україні.

Розділ IV. «Законотворення як стадія законопроектної діяльності у сфері конституційного права України: якісні характеристики» складається з шести підрозділів, які присвячені дослідженню якісних характеристик ЗПД у сфері КП держави. У підрозділі 4.1. *«Конституційні засади законодавчого процесу в сучасній Україні: історичні та правові аспекти»* на засадах системного, історичного та нормативного методів досліджено конституційні засади законодавчого процесу в сучасній суверенній Українській державі.

Наголошено, що конституційний та законодавчий процес в Україні є важливим правовим інструментарієм легітимації публічної влади, уособлюють процесуальні форми влади Українського народу, процесуальні форми здійснення публічної державної влади та публічної самоврядної (муніципальної) влади.

Зауважено, що з доктринальних позицій КП, якого б важливого значення не надавалося Конституції та конституційним законам (за їх наявності) у національній правовій системі, вирішальну роль у ній відіграють звичайні (ординарні) закони, що є основною масою законодавчих актів: від них насамперед залежить реальне життя конституцій, втілення їх положень у практичну площину.

Проводячи системний аналіз конституційних законів України щодо внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України, що приймалися до набуття правової сили новою Конституцією України 1996 р., а також положень

Конституції 1996 р., дисертант досліджує актуальні аспекти формування та модифікації суб'єктно-об'єктного складу законодавчого процесу.

Автор розглядає спірні питання щодо розуміння законодавчої діяльності, видання конституційних та спеціальних законів, надаючи пропозиції щодо їх вирішення.

У підрозділі 4.2. *«Формування національної правової системи України у 1990 – 1993 роки в контексті становлення законопроектної діяльності в рамках законодавчої функції незалежної держави»* досліджено історико-правові аспекти становлення ЗПД у наведений історичний період існування Української держави.

Акцентовано увагу на тому, що відсутність самостійної правової системи в Україні напряду впливала на стан питання формування належної законодавчої функції держави, як була частиною іншої великої держави – Союзу РСР, фактично суб'єктом федерації, що мав лише номінальні та декоративні права у зазначеній сфері. Віднесення до видання Української РСР згідно з положеннями її Конституції «законодавства Української РСР» (п. 3 ст. 72 Конституції Української РСР) не означало, що союзна республіка формувала свою власну систему законодавства, мала свою особливу правову систему.

Формування національної правової системи України на початковому етапі її становлення відбувалось на амбівалентній, внутрішньо суперечливій політико-правовій основі. Як наслідок, явилось виникнення відповідної дихотомії: з одного боку, змістовне спрямування правової системи визначалося декларативно, без належного конституційного оформлення; з іншого, – конституційно закріплені основи суспільного ладу і державного устрою Української РСР втрачали онтологічне значення політико-нормативного орієнтиру для формування самостійної правової системи незалежної держави, залишаючись водночас фактично юридично обов'язковою конституційною базою законодавства.

Така суперечлива, однак й нелегітимна законодавча практика фактично була першим самостійним кроком у формуванні самостійної законодавчої функції незалежної держави, хоча вона й відбувалася на базі норм, що діяли в УРСР ще в період існування Союзу РСР. В її основі також лежала теорія і практика ЗПД, що була розроблена в радянський період. Тому гостро повстала необхідність реформування ЗПД Парламенту, яка повинна була суттєво відрізнятись від радянських стереотипів автоматичного запозичення і рецепіювання законодавчих актів Союзу РСР і відповідала практиці суверенних демократичних держав, що мали у цій сфері багаторічний та ефективний досвід НПД і ЗПД.

У підрозділі 4.3. *«Законопроекткування як початкова стадія законотворчого процесу в Україні: онтогносеологічні та доктринальні підходи»* досліджено актуальні питання сутнісної характеристики ЗПД як початкової стадії законотворчого процесу в державі.

Дисертант пропонує розуміти ЗПД не тільки як окремий і системний вид юридичної діяльності і самостійну процедуру (макростадію), яка складається з певної послідовності стадій (відношення «процедура (макростадія) – стадії мезо- та мікропроцедури»), а й як процедуру, що значно впливає на кінцевий результат законотворчості в його потенційно-регулятивному і соціально-ефективному

вимірюванні. Тоді телеологічною домінантою сучасної ЗПД є, насамперед, підвищення якісних характеристик закону як сукупності його властивостей, що обумовлюють його здатність задовольняти найважливіші потреби державно організованого соціуму, відповідно до його основного соціально-регулятивного призначення.

Саме в сучасний період актуалізується всебічне комплексне дослідження теоретичних і нормативно-правових аспектів ЗПД, насамперед, як: а) найважливішої і стрижньової стадії (етапу) законотворчого процесу; б) найважливішої передпарламентської (допарламентської) стадії законотворчого процесу (законотворення) (О. В. Багачова); в) основної інтелектуально-телеологічної складової частини законодавчого (законотворчого) процесу в єдності з його нинішнім станом, принципами, функціями і необхідною модернізацією як наслідку природно-історичного й онтосуб'єктивного впливу різноманітних соціальних чинників; г) початкового (фактично ще доправового) процесу нормативного регулювання найважливіших соціальних відносин на їх етапі трансформації у відносини загальнообов'язкового характеру; г') початкового етапу усунення правових лакун і колізій в національному законодавстві, дезавування феноменів «аналогії права» та «аналогії закону»; д) початкового етапу в процесі соціального контролю і багатоступінчатого, різносуб'єктного та різнооб'єктного моніторингу, що пронизує усі стадії законотворчого процесу; е) процесу, що має вихід на рівень стабільного існування всього соціуму, кожного окремого з його членів, усієї системи публічно-владних інститутів; ж) найважливішого елементу загально соціальної і індивідуальної правової культури; з) найважливішого елементу загально соціального і індивідуального інформаційного забезпечення; з) найважливішої складової конституційно-правового забезпечення і супроводу всіх найважливіших соціально-правових і державно-правових процесів; и) організаційно-правового феномену, що реалізовується за допомогою використання правил юридичної техніки.

Підрозділ 4.4. «Юридична техніка та її значення в законопроектній діяльності» присвячено дослідженню значення настанов юридичної техніки в ЗПД.

Специфічні телеологічні домінанти формують перед розробниками конституційних норм й видові характеристики таких правил поведінки, оскільки загальновідомо, що норми КП, маючи визначені спільні ознаки, суттєво відрізняються між собою і можуть бути класифікованими за такими критеріями, як: предмет правового регулювання; метод правового регулювання; призначення у механізмі правового регулювання; юридична сила; ступінь конкретизації правового припису; характер диспозиції; характер санкції; суб'єкти нормотворення; походження (джерело) норми; дія за колом суб'єктів; територія дії; час дії; гарантованість дії. Такі особливості конституційних норм визначають об'єктивні засади й особливості використання і застосування в процесі їх проектування засад юридичної техніки.

Системний аналіз розуміння юридичної техніки дає змогу стверджувати, що вона: а) заснована на практиці правотворчості (праксеологічна ознака); б) система правил і прийомів підготовки проектів правових актів (інструментально-

технологічна ознака); в) відповідна система (системна ознака); г) забезпечує вичерпне охоплення регульованих питань, доступність, простоту і високу регулятивність правового матеріалу (телеологічна ознака); г') вироблена теорією і практикою юридичної діяльності протягом відповідного часу в історичному розвитку людства (історична ознака); д) вироблена саме в процесі практики, але на основі теорії юридичної діяльності (гносеологічна ознака); ж) взагалі сукупність правил і прийомів (онтологічна ознака); з) використовується в правотворчій і правозастосовній діяльності (конкретно-праксеологічна ознака).

Підрозділ 4.5. «Основоположні засади юридичної (законодавчої) техніки та їх роль в законопроектній діяльності» присвячено дослідженню принципів юридичної (законодавчої) техніки та їх ролі в процесі здійснення ЗПД.

Зазначено, що принципи юридичної техніки, на відміну від принципів права є дещо іншими. Це детерміновано тим, що сама юридична техніка – це симбіоз технічних засобів і раціональної діяльності, отже принципи юридичної техніки є більш прагматичними, й одночасно складними. Це підтверджується дефінітивною характеристикою зазначених принципів, якими є визначальні ідеї, які реалізує законодавець при використанні і дотриманні правил та засобів законодавчої техніки з метою створення і систематизації законів. Такий підхід має своє обґрунтування, оскільки: а) суб'єктом, що застосовує правила і засоби законодавчої техніки, визначений саме законодавець; б) головною метою застосування таких принципів є створення і систематизація законів; в) основним інструментальним засобом використання таких принципів є використання і дотримання правил та засобів законодавчої техніки; г) систематичне тлумачення цієї дефініції дає змогу виявити й стратегічні цілі застосування правил і засобів законодавчої техніки – законотворення – з метою та в межах реалізації принципів права.

Тобто принципи застосування правил і засобів законодавчої техніки можуть бути безпосередньо закріплені у нормах законів (*нормативна ознака*), втілюватися у їх змісті (*змістовна ознака*) та зумовлюватися загальними принципами права (*субординаційна ознака*).

У підрозділі 4.6. «Питання підвищення якості законодавчих актів у нормотворчій (нормопроектній) діяльності в світлі доктринальних підходів» досліджено актуальні питання підвищення рівня якості та ефективності законодавчих актів як в нормотворчості, так й в НПД.

Автор зазначає, що теоретичні та науково-методичні проблеми експертної діагностики законотворчих дефектів у законопроектах (законах) залишаються практично недослідженими, хоча проблематика якості закону зароджується в законотворчості ще на дуже ранній допарламентській і навіть на доправовій його стадії – стадії ЗПД, що об'єктивує й актуалізує її як стадію, на якій закладаються основи якості закону вже на рівні розробки його проекту.

У цьому сенсі якісний закон відрізняється легітимністю, узгодженістю з міжнародним і внутрішнім правом, здатністю за певних умов (середовища) до стабільної, прогнозованої та ефективної дії. «Правова» якість закону характеризує його з позицій: а) *сукупності*, тобто закон перебуває в групі НПА держави, що володіють вищою юридичною силою; б) *системної*, він пов'язаний і

взаємозалежний з іншими законодавчими актами і впливає з Конституції держави; в) *новизни*, закон уперше регулює важливі суспільні відносини або вдосконалює чи доповнює таке регулювання; г) *засадничо-правових*, закон відповідає основним принципам права даної держави; г') *легітимних*, виданий на основі Конституції, на виконання Конституції і в порядку, передбаченому Конституцією держави; д) *технологічних*, він є продуктом, результатом і відповідає принципам юридичної техніки, визнаним у державі, і тому не «дисонує» з рештою законодавчого масиву; ж) *прогнозованості*, він повинен успішно вирішувати актуальні найважливіші суспільні відносини з метою їх регламентації і регулювання протягом усієї дії закону.

Розділ V. «Президент України як суб'єкт нормопроектної діяльності в конституційному праві України» складається з двох підрозділів, у яких досліджено правовий статус глави держави як суб'єкта НПД та особливості НПД глави держави. У підрозділі 5.1. «Президент України як суб'єкт нормопроектної діяльності» досліджено та обґрунтовано роль глави держави в НПД.

Автор пов'язує особливу роль Президента України в нормопроектуванні з його правовим статусом та місцем у системі органів держави. Підтверджено, що така поліметодологічність зазначеного інституту робить його не тільки актуальним з позицій дослідження його правової природи, а й технологічним з позицій реалізації ним своїх конституційних функцій і компетенційних повноважень, серед яких НПД посідає важливе інституційно-стадійне місце та має важливе конституційно-процесуальне значення, що на практиці проявляється у зростанні могутності та ефективної функціональності самого конституційно-правового інституту президентства (президентури).

Аналізуючи систему державних органів, установ і посадових осіб, які забезпечують здійснення президентської влади, що позначені поняттям «команда Президента», автор підтримує такий поділ та виокремлення відповідних структур, що функціонують у межах інституту президента (РНБО, Військовий кабінет РНБО, Адміністрацію Президента України, голови обласних і районних державних адміністрацій, Управління справами Президента України, Конституційна комісія при Президентові України, а також інші різні дорадчі й консультативні органи, утворені при Президентові України), вважаючи його науково продуктивним та праксеологічно важливим стосовно об'єкта дослідження, оскільки ці структури фактично створюють суб'єктний склад НПД глави держави.

Наявність такого широкого кола органів: а) актуалізує широку нормотворчу діяльність глави держави, що об'єктивно супроводжується активною НПД; б) обумовлює спеціалізацію такої діяльності, в тім числі й НПД; в) демонструє широкий кадровий потенціал щодо здійснення НПД; г) ураховуючи компетентну «наповненість» діяльності глави держави, рефлексує широку об'єктно-предметну базу його НПД; г') ураховуючи широкі вертикально-горизонтальні зв'язки інституту глави держави з її вищими органами, що діють у системі розподілу влад, можна зробити висновок про широке залучення до НПД президента інших суб'єктів.

Отже можна дійти висновку, що НПД Президента України є органічною, обов'язковою і функціональною частиною його конституційно-правового статусу, а

також у широкому розумінні – важливою частиною проблематики досягнення оптимальної моделі організації державної влади, оскільки формування та функціонування такої моделі є однією з найбільш важливих процесуально-інструментальних і нормативно-технологічних характеристик у процесі конституційного регулювання в будь-якій державі світу.

У підрозділі 5.2. «Особливості нормопроектної діяльності Президента України» зроблено спробу визначення особливостей НПД глави держави.

З'ясовано, що характерною особливістю НПД Президента України є її досить висока процесуалізація, тобто здійснення її у відповідних організаційних та організаційно-правових формах на основі нормотворчої діяльності, форми і стадійну характеристику якої можна роздивитись, аналізуючи відповідні положення як Конституції України, так й НПА самого глави держави.

Системний аналіз доктринальної позиції, що нормотворча діяльність Президента України: а) є видом юридичної діяльності глави держави і суб'єктів, уповноважених здійснювати нормопроектне забезпечення його діяльності (*нормотворчий критерій діяльності Президента України*); б) є системою логічно послідовних і взаємопов'язаних між собою стадій (В. Л. Федоренко) (*стадійний критерій нормотворчої діяльності Президента України*), дав змогу автору стверджувати, що: нормотворча діяльність глави держави містить НПД суб'єктів, що є уповноважені здійснювати профільне забезпечення його діяльності (*допоміжний критерій у нормотворчій діяльності Президента України*); НПД глави держави є однією зі стадій його нормотворчої діяльності (*нормопроектний критерій нормотворчої діяльності Президента України*); НПД глави держави є однією зі стадій нормотворчої діяльності суб'єктів, уповноважених здійснювати нормопроектне забезпечення його діяльності (консультативно-дорадчих органів) (*суб'єктно-допоміжний критерій нормотворчої діяльності Президента України*), а отже характеризує цей важливий субінститут нормотворчої (законотворчої) функції інституту президентури.

До особливостей НПД глави держави входить її висока нормативізація яку він сам проводить шляхом видання указів та розпоряджень профільного характеру. Такі акти Президента України містять відповідні норми, що регулюють різні аспекти його НПД (ЗПД). Крім того, вони деякою мірою є суперечливими в контексті побудови горизонтально-вертикальних зв'язків між суб'єктами забезпечення такої діяльності. Однак досі немає єдиного НПА, який би містив правові норми, що регулюють нормотворчу (законотворчу) діяльність глави держави, у тім числі, звичайно, і його НПД (ЗПД), та у якому вони були б викладені у логічній послідовності та відповідно до стадійної (стадійно-етапної) характеристики такої профільної діяльності. Тому прийняття такого акта або на рівні єдиного законодавчого про НПА або в рамках окремого

Розділ VI. «Нормопроектна діяльність органів виконавчої влади в конституційному праві України» складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню актуальних проблем здійснення НПД виконавчою владою.

Підрозділ 6.1. «Методологічні засади нормопроектної діяльності органів виконавчої влади» містить дослідження методології НПД органів виконавчої влади.

Зазначено, що в Україні практично не є дослідженою НПД органів виконавчої влади, яка є важливою онтологічною, гносеологічною, методологічною та телеологічною запорукою їх ефективної нормотворчої діяльності. Отже, з огляду на об'єктивізацію необхідності зміни самого характеру і спрямування конституційно-правового регулювання інституту нормотворення органів виконавчої влади, включаючи й субінститут НПД, потребують радикального оновлення усі основні елементи правотворчої діяльності. У зв'язку з відсутністю належного наукового забезпечення цих питань, варто визнати значну актуальність зазначеної проблематики, її особливу теоретичну і практичну значимість.

Дисертант зазначає, що такі недоліки у відповідному доктринальному забезпеченні напряду вплинули на стан нормативізації, нормування та регулювання нормотворчості (законотворчості) органів виконавчої влади, особливо в контексті створення системи внутрішньо узгоджених НПА – до цього часу Закон України «Про нормативно-правові акти» так і не прийнято, а загальна і відомча нормотворча діяльність переважно здійснюється на рівні підзаконних НПА.

Системний аналіз відносин у сфері виконавчої влади насамперед торкається владних відносин, тобто відносин влади та підпорядкування, тому феномен влади є відповідним стратегічним концептом публічної влади та здійснюваного її виконавчими органами публічного управління – це, фактично, є «альфою та омегою» в організації та здійсненні публічної влади, створенні системи органів держави, в тім числі системи органів виконавчої влади, а також визначальною рисою в їх нормотворенні, включаючи й їх НПД.

Підрозділ 6.2. «Органи виконавчої влади України як суб'єкти нормопроектної діяльності» містить розгляд характерологічних ознак органів виконавчої влади як суб'єктів НПД.

Автор зазначає, що органи виконавчої влади, які діють на основі адміністративного права та у спосіб, що ним встановлений, фактично сприяють реалізації, супроводжують і забезпечують виконання найважливіших конституційно-правових засад та настанов. Тобто, об'єкти конституційно-правового регулювання, чий правовий статус встановлений нормами КП, можуть бути реалізованими на практиці в контексті їх легалізації, захисту, охорони, гарантування тощо тільки за допомогою норм адміністративного (управлінського) права, в рамках якого діють органи виконавчої влади.

Виокремлюючи загальну нормотворчість Кабінету Міністрів (Уряду) України та відомчу нормотворчість міністерств і відомств, у контексті розуміння їх НПД, автор наголошує, що своїм предметом вони мають проект конкретного НПА, причому НПД фігурує як самостійна процесуальна стадія створення такого акта.

У цьому контексті загальна нормотворча діяльність Кабінету Міністрів України спрямована на деталізацію та конкретизацію законодавчих актів з метою розробки нормативно-процесуальної системи їх практичної реалізації, тобто, нормотворча діяльність Уряду фактично може виходити за межі приписів законодавчих актів, оскільки повинна передбачити реалізацію норм закону в різних життєвих обставинах, включаючи ординарні та екстраординарні фактори

функціонування державності, вимоги щодо охорони та гарантування прав людини та громадянина, окремих верств населення, вимоги національної безпеки тощо.

Відомча нормотворчість міститься в розробці норм права, що об'єктивує та актуалізує НПД в її межах: 1) суб'єктами відомчої нормотворчості, отже, суб'єктами НПД у цій сфері, є: міністри, голови державних комітетів (служб), голови центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, керівники урядових органів державного управління; 2) свої нормотворчі функції ці суб'єкти здійснюють такими способами, що прямо вказують на необхідність проведення НПД у різних її формах з метою їх реалізації, а саме: а) безпосереднім виданням відомчих підзаконних актів; б) санкціонуванням актів структурних підрозділів шляхом видання наказів; в) спільним виданням нормативних актів з уповноваженими суб'єктами відомчої нормотворчості та суб'єктами нормотворчості; г) затвердженням рішень Колегії центральних органів виконавчої влади.

Підрозділ 6.3. «Нормопроектна діяльність органів виконавчої влади України в контексті її основоположних засад» містить дослідження принципів НПД органів виконавчої влади.

Дисертант зазначає, що в основі НПД органів виконавчої влади лежать принципи правотворчості. Системний аналіз наведених принципів свідчить про те, що усі вони стосуються НПД, оскільки спрямовані на принципіальні засади її організації, здійснення та позитивної результативності. Разом з тим, ураховуючи велику кількість наведених принципів, їх варто відповідним чином систематизувати. Для цього, на думку автора, підходить метод побудови «мотрійки» принципів, до якої увійдуть профільні принципи у відповідній послідовності: принципи правотворчості – принципи законотворчості (в тім числі й принципи ЗПД) – принципи нормотворчості (в тім числі й принципи НПД).

У загальному вигляді наведена «мотрійка» володіє відповідною праксеологічною та логічно-функціональною характеристиками та може бути задіяною в процесі дослідження принципів НПД органів виконавчої влади, однак з певними поясненнями та додатками: а) до профільної сфери дослідження таких принципів НПД обов'язково необхідно включити принципи законотворчості (в тім числі й принципи ЗПД) – це обумовлено тим, що відповідно до ст. 93 Конституції України право законодавчої ініціативи у Верховній Раді належить серед інших суб'єктів Кабінету Міністрів України, тому Уряд держави та підпорядковані йому органи виконавчої влади беруть активну участь у ЗПД та законодавчій діяльності; б) профільні принципи НПД мають свої особливості і це торкається підготовки проектів НПА, що видаються органами виконавчої влади в межах власної компетенції, тобто як органами виконавчої влади; в) варто звернути увагу на наявність в межах нормотворчості органів виконавчої влади досить суттєвої сфери, яка має назву відомчої нормотворчості та є підпорядкованою загальній нормотворчості, проте володіє відповідними особливостями в НПД і нормотворчій діяльності, керуючись особливістю правового статусу органу виконавчої влади, його телеологічним призначенням та особливостями «компетенційного навантаження»; г) важливим та обов'язковим принципом НПД виконавчої влади всіх форм і рівнів є принцип використання юридичної техніки, що фігурує як основоположний

технологічний та процесуальний принцип-дія, принцип-форма та принцип-метод на цій стадії нормотворчості.

Розділ VII. «Нормопроектна діяльність у місцевому самоврядуванні України та її особливості» містить два підрозділи, які присвячено дослідженню телеологічних домінант нормотворчості ОМСВ та їх НПД як початкової стадії такої нормотворчості.

У підрозділі 7.1. *«До розуміння телеологічних домінант локальної нормотворчості органів місцевого самоврядування»* підтверджено, що серед органів публічної влади в сучасних умовах реновації та демократизації суспільства і держави важливе місце належить ОМСВ – це детерміновано не тільки тим, що саме ОМСВ є тими суб'єктами публічної влади, що сформовані територіальними громадами для вирішення питань місцевого значення, які торкаються реалізації життєво важливих колективних інтересів як самих громад, так й групових і індивідуальних інтересів їх членів-жителів відповідної території держави.

Зроблено системний аналіз конституційних і законодавчих правоположень, що регламентують правовий статус МСВ та його органів, об'єктивує та активізує нормотворчу діяльність як самих територіальних громад, так і сформованих місцевих рад, а також їх виконавчих органів, оскільки ці суб'єкти права, здійснюючи публічне управління є: а) самостійними юридичними суб'єктами публічного права, що робить нормотворчість їх природною ознакою та екзистенційно необхідною функцією; б) виконують важливі функції локального і державного управління – здійснюють МСВ та місцеве управління, завдяки наділенню їх з боку держави власними (самоврядними) повноваженнями та повноваженнями органів виконавчої влади (делегованими повноваженнями), реалізація яких конче потребує формалізацію через локальну нормотворчість; в) суттєво сприяють муніципалізації суспільно-правових та державно-правових процесів у своїх рішеннях, що є результатом їх локальної нормотворчості, оскільки, розглядаючи їх з позицій інтересів територіальних громад, не тільки суттєво їх трансформують через призму локальної свідомості, а й роблять більш тямущими та сприйнятливими жителями-членами територіальних громад, що є запорукою успіху в їх реалізації; г) беручи активну участь в управлінських процесах, що ґрунтуються на досить широкій комунікаційній міжсуб'єктній основі, детермінують свою нормотворчість, причому, у найширшому розумінні її змістовного наповнення, формалізованої інституціоналізації та функціональної реалізації; г') специфіка діяльності ОМСВ в рамках територіальної громади детермінує особливий характер їх нормотворчості, що відрізняється від законотворчості і підзаконної нормотворчості завдяки своїм телеологічним домінантам, принципам, змісту, етапам, колу суб'єктів нормотворчих правовідносин.

У підрозділі 7.2. *«Нормопроектна діяльність у контексті початкової стадії нормотворчості органів місцевого самоврядування»* зазначено, що важливого значення набуває стадійно-етапна характеристика нормотворчого процесу в ОМСВ, що є запорукою його відповідності технологічно-формальним настановам, які ведуть не тільки до відповідної якості нормопроектних робіт, а й забезпечують майбутню ефективність НПА щодо регулювання відповідних суспільних відносин.

У цьому контексті об'єктивується роль і значення локального НПА, що видається в рамках муніципальної нормотворчості.

Наявність стадійно-етапної характеристики процесу нормотворення в ОМСВ в ординарному розумінні процесуально збігається зі стадійно-етапними характеристиками нормотворення (законотворення) у вищих органах законодавчої та виконавчої влади держави, що робить їх методологічно подібними та парадигмально і праксеологічно здійснюваними, а така характеристика володіє своїми особливостями, що детерміновані телеологічними домінантами МСВ, суб'єктним складом локального нормотворчого процесу та його об'єктною основою. Наведене положення має об'єктивні властивості, оскільки є очевидним, що нормотворча діяльність різних ОМСВ (представницького органу, постійних комісій ради, виконавчого комітету ради) має свої особливості, обумовлені суто локальними інтересами, які продукують територіальні громади та передбачають компетенційні повноваження місцевих рад та їх виконавчих органів щодо вирішення широкого кола стереотипних питань-завдань, пов'язаних з необхідністю локального управління навколо існування та функціонування зазначених громад. Проте це, по-перше, дає змогу визначити параметральні та ідентифікаційні ознаки НПД, НП та інших стадій локального нормотворчого процесу, по-друге, – можливість теоретичного узагальнення етапів і принципів нормотворчого процесу у сфері правовідносин МСВ.

Автор вважає, що оптимальне вирішення проблем муніципальної нормотворчості загалом та стадій нормотворчого процесу в ОМСВ зокрема потребує проведення подальших наукових пошуків, які треба вести у двох напрямках, а саме шляхом: 1) визначення дефінітиву стадійно-етапної характеристики муніципального нормотворчого процесу; 2) визначення власне стадій такого процесу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження феноменології нормопроектної діяльності в конституційному праві України дало змогу зробити такі загальні висновки:

1. В умовах політичних і соціально-економічних трансформацій об'єктивується роль і значення соціального проектування, важливе місце серед якого посідає нормативне проектування, тобто діяльність з підготовки проектів законодавчих та підзаконних НПА, що супроводжують та здійснюють забезпечення реформаційних перетворень.

2. Європейський та євроатлантичний вибір України ще більше актуалізує питання гармонізації, уніфікації й адаптації нових актів законодавства, які часто лишалися «поза кадром», а з часом або ліквідувалися, або так і лишалися неврегульованими, що вкрай негативно позначалось не тільки на якості НПД, а й на побудові нової правової системи держави, що взяла на себе зобов'язання стати європейською.

3. НПД напряму пов'язана з феноменом ефективності законодавства, оскільки саме вона забезпечує правову регламентацію певних сфер суспільних відносин, яка досягається завдяки багатьом факторам, серед яких повнота «правового покриття»

посідає перше місце. Саме НПД сприяє заповненню прогалів у правовому, зокрема законодавчому, регулюванні, які не лише зменшують ефективність застосування наявних у такій сфері законів, а й унеможливають правильну реалізацію окремих груп суспільних відносин. Якісна НПД завжди стоїть на заваді колізійного регулювання одних і тих же відносин різними нормами законів, що призводить до неоднозначності їхньої реалізації і породжує корупційні дії виконавців.

4. НПД, що є творчим осмисленням людського «буття» та визначенням і формулюванням шляхом інтелектуального пошуку відповідних вимог, правил, настанов щодо регулювання суспільних відносин, що мають суттєве значення для стабільного існування та функціонування державно організованого соціуму, ґрунтується на семантичному фундаменті та є простором прояву кодів і символів політико-правового змісту. Семантичні аспекти НПД напряду є пов'язаними з семантичними аспектами правознавства, оскільки вони фактично торкаються проблематики визначення змісту та наступного тлумачення (інтерпретації) правових норм. Коди і символи політичних смислів, що містяться в нормах права та є настільки важливими для долі всього світу, життя кожної країни і кожного з її громадян, часто залишаються прихованими від непосвячених у таємниці правової діяльності, а точніше в таємниці діяльності (технології) з розроблення, обговорення, прийняття проектів НПА та наступної реалізації, насамперед, законів. В умовах глобалізації саме такі символи стали містками взаєморозуміння між людьми, народами, державами тоді, коли ніякі аргументи не можуть змусити їх зблизити свої позиції з принципових питань політики і права.

5. У стислому вигляді, НПД може бути вираженою відповідним процесуальним ланцюжком – «from concept to activity», що надає їй онтологічних властивостей смисловиробничої соціо- та людинорозмірної діяльності. Керуючись позиціями онтологічного, гносеологічного, аксіологічного виміру та змістовним наповненням соціального проектування та НП як його організаційно-видового напряду, можна стверджувати, що зазначені феномени є відповідними та системоутворювальними формами організаційної діяльності, що спрямовані на соціальне управління в широкому розумінні його значення.

6. Роль і значення НПД у здійсненні публічної влади об'єктивують і актуалізують перманентні зміни в державі і соціумі, що відбуваються під об'єктивним впливом економічної, політичної і правової глобалізації, а також такі, що є пов'язаними з посиленням міждержавної інтеграційної співпраці, що потребують підвищення якості розробки законодавчих та інших НПА конкретної держави-члена міжнародної спільноти.

7. Проблема НПД в її онтологічному аспекті залишається досліджуваною недостатньо, що суттєво впливає на якісний рівень нормопроєктних робіт у сучасних умовах. Для дослідження її онтологічних аспектів вкрай важливим є: а) визначення її сутності та змісту шляхом аналізу гносеологічних і теоретичних підходів до дефінітиву зазначеного феномену; б) урахування того, що логіко-семантична зв'язка «нормопроєктна діяльність» містить чимало опорних термінів, що мають велике значення для з'ясування її дефінітивного визначення. Говорячи про онтологію НПД в контексті наявності в ній нормопроєктного компонента, треба

розуміти, що йдеться, насамперед, про розробку проектів відповідних правових норм у вигляді відповідних загальних правил поведінки з метою регулювання суспільних відносин, що мають важливе соціальне значення. Таку діяльність здійснює держава в особі уповноважених нею органів та забезпечує виконання легалізованих нею норм (правил поведінки) державним примусом.

8. У контексті етапно-стадійної характеристики законодавчого (законотворчого) процесу стадія НП є первинним, початковим, «запускаючим», передпарламентським (допарламентським), комплексним стадійно-методологічним, аксіологічно-прогностичним, гносео-праксеологічним феноменом, на якому ґрунтується вся наступна діяльність у сфері законотворення.

9. Особливість НПД/ЗПД в КП насамперед обумовлена особливостями предмета і методу правового регулювання, а також особливостями джерельного складу КП, що є профілюючою та базовою галуззю національного права держави. Такі особливості не тільки актуалізують НПД/ЗПД в КП, а й потребують відповідних вимог щодо якості, системності, цілісності, наступності такої діяльності та високого загального та спеціального професіоналізму її суб'єктів.

10. Роль і значення конституційних термінів в НПД/ЗПД є об'єктивно неминущою та стратегічно важливою, бо саме за їх допомогою можливо сформулювати, регламентувати та врегулювати найбільш важливі суспільні відносини, що виникають між особистістю, суспільством та державою. Їх особлива роль і значення в НПД, ЗПД є детермінованою роллю та значенням КП як єдиної в правовій системі України фундаментальної галузі права, що має системоутворювальне значення не тільки для законодавства, а й правової системи держави загалом.

11. Конституційні терміни у своїй сукупності становлять терміносистеми, що: дають можливість пізнавати явища, які виникають у конституційно-правовій реальності та фіксувати їх нормативізацію завдяки НПД/ЗПД; викликають до життя та фіксують шляхом використання термінів нові явища, які характеризують перманентні зміни у правовідносинах між особистістю, соціумом та державою, причому не тільки в ординарному, а й в перспективному аспектах. Завдяки використанню конституційної термінології у НПД/ЗПД можливо вибудовувати найбільш важливі, складні та загальні вертикально-горизонтальні зв'язки, які ґрунтуються на різнорівневих суб'єктно-об'єктних відносинах, що, фактично, «плетуть» правову тканину, формуючи правовий простір держави.

12. НПД/ЗПД як специфічна, телеологічно обґрунтована, передпарламентська (допарламентська) інтелектуальна діяльність, що здійснюється уповноваженими суб'єктами з застосуванням методів та способів формальної логіки (інтелектуальний критерій) і юридичної техніки (технологічний критерій) з метою розробки проектів нормативно-правових (законодавчих) актів, що повинні регламентувати та регулювати соціально важливі суспільні відносини, є важливою соціальною діяльністю, яка спрямована на трансформацію суспільства та його функціонування в умовах демократичної правової державності.

13. Стадійна характеристика НПД відбувається в рамках нетрадиційного юридичного процесу за допомогою норм процесуального права в рамках

процесуального ланцюжка «процес (процедура у широкому розумінні) – стадія – етап – процедура (у вузькому розумінні)». Роль і значення такої характеристики НПД (ЗПД) в КП є аксіологічно неперевершеною як у нормотворчому, так й у функціональному аспектах, оскільки за її допомогою можна не тільки зрозуміти особливу роль і значення проектування норм саме у сфері КП, що є кратологічними нормами, а й їх безпосередній суттєвий вплив на розвиток норм інших галузей національного права.

14. Під плануванням в НПД треба розуміти об'єктивовану необхідністю правового регулювання, телеологічно обґрунтовану інтелектуальну діяльність уповноважених суб'єктів з розробки формалізованих документів (планів, програм тощо), що містять та закріплюють послідовність відповідних дій, які здійснюються у хронологічній (часовій) перспективі (поточне та перспективне планування) і спрямовані на підготовку і розробку проектів НПА.

15. У процесі планування в НПД, у тім числі й ЗПД: а) вибудовується процесуальний ланцюжок «перспективне планування законотворчої діяльності» – «оперативне регулювання цієї діяльності» – «планомірна, безперервна контрольна-аналітична робота»; б) ураховуючи, що всі наведені процесуальні етапи пов'язані з плануванням, вибудовується відповідна процесуальна «мотрійка»; в) об'єктивуються й актуалізуються процесуальні супроводження і забезпечення такої профільної діяльності.

16. Різноманіття доктринальних позицій стосовно того, на якому етапі (стадії) НПД використовують експертизу, актуалізує доктринальні напрацювання щодо її віднесення до форм апробації законопроекту, процедури (у вузькому її розумінні) рецензування законопроекту, законопідготовчої діяльності тощо, що характеризує експертизу законопроекту як обов'язкову передумову його логічної змістовної завершеності та юридично-технічної досконалості, тобто, фактично, його спроможності і, як наслідок, ефективності.

17. У гносеологічному контексті творча рецепція зарубіжного досвіду у різних сферах соціального життя є трендом сучасного світового розвитку, а рецепція зарубіжного досвіду на рівні НПД/ЗПД – запозиченням західних процесуально-правових інструментів у сфері нормотворення та законотворення, що є детермінованою правовою глобалізацією.

18. Правила НПД Бержерона, сформульовані на основі багатоаспектних підходів до інтелектуально-технологічної діяльності, якою є в широкому розумінні НПД, а також ураховуючи їх розробку спеціально для України з метою ознайомлення та запозичення позитивного досвіду НПД Канади, є важливим документом як в теоретичному, так й у праксеологічному аспектах, який має суттєве значення для становлення, розвитку та вдосконалення національної системи НПД/ЗПД. Вони ставлять перед Україною важливе прагматичне питання створення національної інституції професійних легістів, які б опікувались тільки ЗПД для Парламенту держави і НПД для вищих органів виконавчої влади. Така інституція могла б працювати під егідою Інституту законодавства Верховної Ради України або Міністерства юстиції України.

19. Праксеологічна цінність та значення нормотворчої (законотворчої, юридичної) техніки міститься в тому, що вона дає можливість із застосуванням інструментально-технологічних засобів оптимально врегулювати суспільні відносини шляхом розробки відповідного правила поведінки (правової норми), що саме в КП має вирішальне значення, на основі предмета, методу та особливостей конституційних норм. Саме від чіткого виконання усіх правил нормотворчої (законотворчої, юридичної) техніки на стадії нормотворення (законотворення) багато в чому залежить як якість, так і подальша ефективність у контексті реалізації створюваних НПА, що будуть мати силу закону.

20. Можна стверджувати, що, з одного боку, наявний підлеглий, субординаційний характер принципів застосування правил і засобів законодавчої техніки, а з іншого, їх глибокий взаємозв'язок з принципами права, що має стратегічне та онтологічне значення для НПД/ЗПД, формує відповідну управлінську парадигму НП – правила і засоби юридичної техніки застосовуються в контексті реалізації принципів права з метою їх закріплення і наступної реалізації в нормативно-правових актах. Принципи юридичної (законотворчої) техніки відіграють важливу технологічну, процесуальну, нормативно-процесуальну роль в організації та реалізації ЗПД, маючи щодо неї вигляд філософського співвідношення «форма-зміст».

21. Багатогранне поняття «якість закону» можна визначити як сукупність властивостей, що є необхідно та іманентно властивими закону, що характеризують його як основний, належний та оптимальний регулятор суспільних відносин, звідси його складовими «доданками» можна вважати властивості правової легальності закону (відповідність його нормативно-правовим і процесуально-правовим вимогам), інструментально-правову властивість (особливості регламентації правових засобів), техніко-юридичні властивості (рівень техніки викладу закону та його відповідності вимогам законодавчої техніки). Усі наведені підходи є важливими ідентифікаційними елементними складовими НПД.

22. Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина є суб'єктом НПД/ЗПД, що детермінується його конституційно-правовим статусом.

23. НПД Президента України є органічною, обов'язковою і функціональною частиною його конституційно-правового статусу, а також у широкому розумінні – важливою частиною проблематики досягнення оптимальної моделі організації державної влади, оскільки формування та функціонування такої моделі є однією з найбільш важливих процесуально-інструментальних і нормативно-технологічних характеристик у процесі конституційного регулювання у будь-якій державі світу.

24. Проблематика: а) процесуалізації НПД глави держави має велике значення не тільки в контексті її стандартизації, уніфікації, типізації, а й в контексті ефективності державного управління тими державно-правовими процесами, в яких задіяно інститут Президента України; б) нормативізації НПД глави держави напряму пов'язана з необхідністю розробки загальних нормативних підходів для здійснення такої діяльності в контексті її якісного підвищення; в) легалізації кола

суб'єктів, що створюються для нормопроєктного забезпечення діяльності глави держави, розв'язується в ефективному функціонуванні системи консультативно-дорадчих органів і напряду пов'язана з визначенням їх правового статусу.

25. Нормотворча (законотворча) діяльність органів виконавчої влади України, в тім числі й НПД, є іманентною функцією зазначених органів, без здійснення якої неможливо реалізовувати публічне управління. Принципи НПД органів виконавчої влади фактично ґрунтуються на принципах здійснення нею правотворчості та нормотворчості (законотворчості), але характеризуються своїм прикладним технологічним та процесуальним характером та є пов'язаними з принципами юридичної техніки.

26. Нормотворча діяльність ОМСВ об'єктивується їх конституційною легалізацією як органів публічної влади, а також тим, що вони сформовані безпосередньо територіальною громадою та повинні відображати, охороняти, захищати і реалізувати її екзистенційні інтереси. Така діяльність входить до їх компетенційних повноважень, однак містить велику частку дискреції, виникнення якої детерміноване розмаїттям локальних інтересів, що проявляються у сфері місцевого самоврядування.

27. Завдяки здійсненню системного дослідження можна дійти висновку про відповідну модальність НПД в КП України, що теоретично та праксеологічно втілюється у формування відповідної управлінсько-нормативної парадигми, яка ґрунтується та спирається на відповідний управлінсько-процесуальний ланцюжок, що може бути виражений так: «об'єктивація НПД – актуалізація НПД – конституціоналізація (нормативізація) НПД – легалізація НПД – процесуалізація НПД – конституційно-правове забезпечення НПД».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія:

1. Чорнолуцький Р. В. Нормопроєктна діяльність у конституційному праві України: питання теорії та практики : монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки М. О. Баймуратова. – Одеса: Фенікс, 2016. 360 с. (Рецензія: Прієшкіна О.В. Корисне видання з теорії конституційного права: рецензія на монографію Р.В. Чорнолуцького «Нормопроєктна діяльність в конституційному праві України: питання теорії і практики» // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – Маріуполь : МДУ, 2017. – Вип. 14. – С. 103-105. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Чорнолуцький Р. В. Конституційні засади законодавчого процесу в Україні: історико-правові аспекти // Наукові праці Академії муніципального управління: Зб. наук. праць. – Київ: Академія муніципального управління, 2011. Вип. 2. С. 322 – 334.

3. Чорнолуцький Р. В. Формування національної правової системи України у 1990-1993 роки, як констатуючий фактор у формуванні законодавчої функції незалежної держави // Вісник Маріупольського державного університету: Зб. наук. праць: Серія Право. – Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2011. Вип. 2. С.8 –16. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща))

4. Чорнолуцький Р. В. Законопроектування як початкова стадія законодавчого (законотворчого) процесу в Україні: онтогносеологічні підвалини // Юридичний журнал. 2012. Вип. 7–8. С. 128 –132.

5. Чорнолуцький Р. В. Нормопроектна діяльність: підходи до онтологічного розуміння // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Вип. 57. С. 24 – 33.(видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

6. Чорнолуцький Р. В. Нормопроектувальна діяльність як простір прояву кодів і символів політико-правового змісту // Наукові праці Академії муніципального управління: Зб. наук. праць. – Київ: Академія муніципального управління, 2012. Вип. 2. С. 65 –77.

7. Чорнолуцький Р. В. Роль юридичної техніки в законопроектній діяльності // Вісник Маріупольського державного університету: Зб. наук. праць: Серія Право. – Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2014. Вип. 7. С.118 –129. (видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

8. Чорнолуцький Р. В. Роль нормопроектної діяльності у конституційному праві держави // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. 2014. Вип. 72. С. 96 –108.

9. Чорнолуцький Р. В. Нормопроектування як конституюча форма соціального проектування //Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 64. С.65 –74.(видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

10. Чорнолуцький Р. В. Принципи юридичної (законодавчої) техніки та їх роль і значення в законопроектній діяльності // Молодий вчений. 2014. Вип. 8(11). С.83 – 90.

11. Чорнолуцький Р. В. Теоретичні проблеми підвищення якості законодавчих актів у нормотворчій (нормопроектній) діяльності // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. Вип. 67. С.11 – 34.(видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

12. Чорнолуцький Р. В. Стадійна характеристика НП та її роль в конституційному праві // Публічне право. 2015. Вип. 3(19). С.128 –137.

13. Чорнолуцький Р.В. Планування нормопроектної діяльності в конституційному праві України // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН

України, 2015. Вип. 69. С.121 – 144.(видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

14. Чорнолуцький Р. В. Експертиза в нормопроєктній діяльності // Порівняльно-аналітичне право: Електронне науково-фахове видання. 2015. Вип. 3. С.61–68.

15. Чорнолуцький Р. В. Роль і значення конституційної термінології в нормопроєктуванні // Судова апеляція. 2015. Вип. 3(40). С. 50 – 65.

16. Чорнолуцький Р. В. Методологічні підходи до нормопроєктної діяльності органів виконавчої влади // Публічне право. 2016. Вип.1(21). С. 68 – 75.

17. Чорнолуцький Р. В. Органи виконавчої влади України як суб'єкти нормопроєктної діяльності: концептуальні підходи до визначення // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. Вип.1. С. 61– 72.

18. Чорнолуцький Р. В. Принципи нормопроєктної діяльності органів виконавчої влади України // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 71. С. 173 – 191.(видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

19. Чорнолуцький Р. В. Президент України як суб'єкт нормопроєктної діяльності // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип.73. С. 101–135.(видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

20. Чорнолуцький Р. В. Нормотворчість органів місцевого самоврядування: телеологічні домінанти, що базуються на екзистенційних інтересах територіальної громади // Науковий вісник публічного та приватного права: Зб. наук. праць. – К., 2016. Вип. 5. С. 46 – 52.

21. Чорнолуцький Р. В. НП як початкова стадія нормотворчості органів місцевого самоврядування // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні науки. – Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип.74. С. 92 – 110.(видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща)).

*Статті у наукових періодичних виданнях
інших держав з юридичних наук:*

22. Чорнолуцький Р. В. Феномен НП в формуванні судового рішення в контексті соціології права Ойгена Ерліха // Juridic National: Teorie si Practica, 2015. Nr. 2(12). Р. 22 – 26.

23. Чорнолуцький Р. В. Правила НП Р.К. Бержерона та їх значення для становлення та розвитку національної системи НП в Україні // Juridic National: Teorie si Practica. 2015. Nr. 5(15). Р. 22 – 28.

24. Чорнолуцький Р. В. Досвід Канади в нормопроєктуванні та його роль і значення для України // Evropsky politicky a pravni diskurz. 2015. Sv. 2. Vyd. 6. Р. 175 – 186.

25. Чорнолуцький Р. В. Особливості нормопроектної діяльності Президента України: питання теорії та практики // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2016. Sv. 2. Vyd. 5. P. 48 – 56.

26. Чорнолуцький Р. В. НП в конституційному праві України: парадигма процесуально-стадійного забезпечення актуальних питань // *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2017. Sv. 2. Vyd. 2. P. 54 – 60.

*Список публікацій здобувача,
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації :*

27. Чорнолуцький Р. В. Підвищення якості законодавчого процесу в Україні як умова належної реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів // Актуальні питання реалізації чинних національних та міжнародних нормативно-правових актів : Збірн. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 16-17 квітня 2011 р. – Одеса, 2011. С. 62 – 62.

28. Чорнолуцький Р. В. Роль та значення нормопроектної діяльності у конституційному праві України // Теорія та практика державного правового будівництва України: сучасний період : матер. Всеукр. наук.-практ. читань, Львів, 29-30 квітня 2011 р. – Львів, 2011. С. 59 – 62.

29. Чорнолуцький Р. В. Актуальні питання розвитку та удосконалення нормопроектної діяльності у конституційному праві України // Актуальні питання сучасної науки : Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 11– 12 червня 2011 р. – Харків, 2011. С. 58 – 60.

30. Чорнолуцький Р. В. Законопроекування як субстрат законотворчості України // Розвиток вітчизняного законодавства в умовах новітніх інтеграційних процесів : Зб. матер. Всеукр. наук.-практ. читань, Львів, 16 – 17 грудня 2011 р. – Львів, 2011. С. 27 – 29.

31. Чорнолуцький Р. В. Роль законодавчого процесу в реалізації правової реформи в Україні // Майбутнє правової системи України очима науковців : Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 23 грудня 2011 р. – Одеса, 2011. С. 27 – 29.

32. Чорнолуцький Р. В. Конституційна реформа – визначний фактор удосконалення законодавчого процесу // Напрямки вдосконалення правового регулювання суспільних відносин : Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 27 – 28 грудня 2011 р. – Київ, 2011. С. 34 – 36.

33. Чорнолуцький Р. В. Удосконалення законодавчого процесу як гарантія якості реформування правової системи в Україні // Актуальні питання правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 02 – 03 лютого 2012 р. – Харків, 2012. С. 40 – 42.

34. Чернолуцкий Р. В. Нормотворческая техника как процессуально-технологическая основа законодательного процесса в Украине: онтологические и аксиологические подходы // Нове міжнародне та національне законодавство – нові завдання юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Київ 16 – 17 лютого 2012 р. – Київ, 2012. С. 58 – 61.

35. Чорнолуцький Р. В. Юридична техніка як парадигмальна ознака законопроектної діяльності // Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 22 – 23 серпня 2014 р. – Львів, 2014. С. 28 – 31.

36. Чорнолуцький Р. В. Роль органів виконавчої влади в нормопроектній діяльності // *Pravna veda a prax: vyzvy modernych europskych integracnych procesov* : medzinar. vedeckej konf., 27. – 28. novembra 2015. Paneuropska vysoka skola, Fakulta prava. – Bratislava, 2015. Р. 94 – 97.

37. Чорнолуцький Р. В. Нормопроекування в конституційному праві України: до питання про онтологічні особливості // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., Херсон, 3 – 4 червня 2016 р. – Херсон, 2016. С. 53 – 57.

АНОТАЦІЇ

Чорнолуцький Р. В. Феноменологія нормопроектної діяльності в конституційному праві України: питання теорії і практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Ужгородський національний університет, Ужгород, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню феноменології нормопроектної діяльності в конституційному праві України як основної та профілюючої галузі національного права.

Розглянуто філософсько-теоретичні і методологічні підходи до визначення феноменології нормопроектної діяльності в конституційному праві України в контексті онтологічного, термінологічного та структурно-процесуального підходів. Досліджено проблематику такої діяльності в аспектах її планування, експертної діяльності, вивчення, визначення ролі і запозичення зарубіжного досвіду НП. Проаналізовано якісні характеристики законотворення як стадії законопроектної роботи в контексті історико-правового, онтологічного, гносеологічного підходів, проблематику використання юридичної техніки, її принципів, а також забезпечення якості законів. Охарактеризовані актуальні аспекти нормопроектної діяльності органів публічної влади України через визначення їх конституційно-правового статусу, а також засадничих і методологічних настанов такої діяльності.

Ключові слова: конституційне право, нормотворчість, правотворчість, законотворення, законотворчість, законодавчий процес, нормопроекування, нормопроектна діяльність, законопроектна діяльність, нормопроектна діяльність глави держави, нормопроекування виконавчої влади, нормопроекування у системі місцевого самоврядування.

Чернолуцкий Р. В. Феноменология нормопроектной деятельности в конституционном праве Украины: вопросы теории и практики. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Ужгородский национальный университет, Ужгород, 2018.

Диссертация посвящена исследованию феноменологии нормопроектной деятельности в конституционном праве Украины как основной и профилирующей отрасли национального права.

Рассматриваются философско-теоретические и методологические подходы к определению феноменологии нормопроектной деятельности в конституционном праве Украины в контексте онтологического, терминологического и структурно-процессуального подходов. Исследована проблематика такой деятельности в аспектах ее планирования, экспертной деятельности, изучения, определения роли и заимствования зарубежного опыта нормопроектирования. Проанализированы качественные характеристики законотворчества как стадии законопроектной работы в контексте историко-правового, онтологического, гносеологического подходов, проблематика использования юридической техники, ее принципов, а также качества законов. Охарактеризованы актуальные аспекты нормопроектной деятельности органов публичной власти Украины через определение их конституционно-правового статуса, а также основных и методологических установок такой деятельности.

Ключевые слова: конституционное право, нормотворчество, правотворчество, законотворчество, законодательный процесс, нормопроектирование, нормопроектная деятельность, законопроектная деятельность, нормопроектная деятельность главы государства, нормопроектирование исполнительной власти, нормопроектирование в системе местного самоуправления.

Chernolutsky R. V. Phenomenology of normative-project activity in the constitutional law of Ukraine: questions of theory and practice. – Qualifying scientific work on the manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.02 – Constitutional Law; municipal law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2018.

The dissertation is devoted to the study of the phenomenology of normative-project activity in the constitutional law of Ukraine as the main and profile branch of the national law of the state.

The philosophical-theoretical and methodological approaches to the definition of the phenomenology of normative-design activity in the constitutional law of Ukraine in the context of ontological, terminological and structural-procedural approaches are considered.

The multilevel philosophical aspects of normative-project activity as a social space of origin, formation and manifestation of political-legal codes and symbols are researched. It is proved that normative-project activity, which is a creative reflection of human "being" and the definition and formulation by means of intellectual search of the corresponding requirements, rules, guidelines for the regulation of social relations that are essential for the stable existence and functioning of a state-organized society, is based on the semantic foundations and Is a space of manifestation of codes and symbols of political and legal

content. The semantic aspects of normative-project activity are directly related to the semantic aspects of jurisprudence, because they actually touch on the problems of defining the content and the subsequent interpretation (interpretation) of legal norms.

The consideration of the ontology of normative project activity has made it possible to determine its essence and content by analyzing epistemological and theoretical approaches to the definition of this phenomenon, and also to take into account that the logical semantic ligament «normative-project activity» contains a number of reference terms that are of great importance for find out its definitive determination. Speaking about the ontology of normative-project activity in the context of the presence of a norm-project component, it should be understood that it is primarily about the development of projects of the relevant legal rules in the form of appropriate general rules of conduct, with a view to regulating social relations, which have an important social significance. Such activity is carried out by the state in the person of its authorized bodies and ensures that the legalized norms (rules of conduct) are enforced by state coercion.

Determining the role and significance of constitutional terminology in normative project activities in the context of the terminological approach has made it possible to define it as objectively inevitable and strategically important, since it is with its help that it is possible to formulate, regulate and regulate the most important social relations that arise between a person, society and the state.

The analysis of the stage characterization of normative design in constitutional law in the light of the structural-procedural approach made it possible to define it as a specific, teleologically grounded, pre-parliamentary (pre-parliamentary), intellectual activity carried out by authorized actors using methods and methods of formal logic (intellectual criterion) and legal technology (technological criterion), with the purpose of drafting normative legal (legislative) acts that must be regulated and regulated socially. It is therefore important public relations - it acts as an important social activities aimed at transforming society and its functioning in a democratic legal state.

The problems of such activity in aspects of its planning, expert activity, studying, definition of a role and borrowing of foreign experience of normative design are explored. The qualitative characteristics of the lawmaking as stages of the legislative work in the context of historical-legal, ontological, epistemological approaches, problems of the use of legal technology, its principles, and also ensuring the quality of laws are analyzed. The actual aspects of normative project activity of public authorities of Ukraine are characterized by definition of their constitutional and legal status, as well as the basic and methodological guidelines of such activity.

Keywords: constitutional law, norm-making, lawmaking, legislative process, normative design, normative-project activity, legislative activity, norm-project activity of the head of state, normative drafting of executive power, norm-project in the system of local self-government.